

Ab Osterhaus; viroloog met vliegschaamte

Evert van Vlastuin

RD, 18 april 2020

[Samenleving](#)

Thema-artikel **Het Gesprek**

beeld RD, Anton Dommerholt

De viroloog prof. Ab Osterhaus noemt de maatregelen tegen het coronavirus draconisch maar noodzakelijk. Hij hoopt dat deze crisis de samenleving prikkelt tot duurzaamheid. En ja, ook in zijn eigen leven is ruimte voor verbetering. „Over vijf jaar zijn we trots op de mooie dingen die toch ook uit deze crisis komen.”

De zon is al even op, maar de hanen kraaien nog dat het een lieve lust is. Het zijn er eigenlijk te veel en daarom lopen ze los. De vos komt moeilijk door de erfomheining. En de roofvogels laten de hoenders lopen. „Misschien zijn ze te groot”, schat de viroloog.

„Handen geven doen we niet”, zegt de hoogleraar bij de voordeur. Hij weet te veel van virussen om ermee te spotten. „Ik was mijn handen vaak. En ik heb altijd ontsmettingsmiddel bij me.”

Ab Osterhaus zit in zijn „werkplaats” in het bos van de Utrechtse Heuvelrug. Hij gebruikt een deel van het huis, achter een grote tabaksschuur.

In zijn werkkamer liggen boeken over vogels en wild. In de hoek staat een vitrine met een opgezette aap. Door de openslaande deuren kijkt Osterhaus uit op een groot gazon met daaromheen ruimte voor paarden, schapen en kippen.

Veel mensen werden overvallen door het coronavirus. Hoe ging dat bij u?

„We zijn er allemaal door overvallen. Weinig mensen hebben hier rekening mee gehouden.”

De viroloog slaat zijn armen over elkaar en gaat 22 jaar terug in de tijd. „In 1998 riep ik vanuit de Wereldgezondheidsorganisatie een meeting bijeen over een griep pandemie. Dat was nog voor de Mexicaanse griep, SARS en ebola. De dreiging stond toen nog niet op de agenda.

Om de bewustwording te vergroten heb ik in 2004 meegewerkt aan een fictieve film over een uitbraak van de ”2020 Chinese griep”. Daarin zit eigenlijk alles wat we nu meemaken: het sluiten van scholen en het schrappen van evenementen. Alleen de onrust onder de bevolking blijft nog uit. Vermoedelijk omdat premier Rutte zo goed communiceert.”

Toen in 2010 de Mexicaanse griep in Nederland meeviel, merkte Osterhaus dat het pandemiealarm weg was. „Daarna kregen we het niet meer op de politieke agenda.”

Wel vreemd, zegt hij. „De watersnood van 1953 heeft 2000 levens gekost. Sindsdien hebben we de Deltawerken gebouwd en geven we jaarlijks zo’n miljard euro uit aan dijken.

De wintergriep kost elk jaar ook zo’n 2000 levens. Maar we geven lang niet zo veel geld uit om die te voorkomen. Laat staan dat we ons op een pandemie voorbereiden.”

beeld RD, Anton Dommerholt

Over de griep zegt een volkswijsheid: ziek zijn is gezond.

„Nou, ziek zijn is helemaal niet gezond. Je kunt er aan overlijden. Iemand van 75 die twee weken op bed ligt, verliest 10 kilo spiermassa die hij nooit meer opbouwt. De griep wordt onderschat.

Vaccineren is altijd nog het beste middel tegen infectieziekten. Dat de kindersterfte is teruggedrongen, is vooral aan vaccinatie te danken.”

In januari klonk u nog niet gealarmeerd. Wanneer is dat veranderd?

„Je moet niet te vroeg alarm slaan. Omdat Aziatische landen vergaande maatregelen namen, dacht ik dat we er met een beetje mazzel wel mee konden weggkomen. Maar toen het aantal doden in China steeg, wist ik dat het fout was.

Ik werd verrast door de vroege overdraagbaarheid van het virus. We hadden de wintersporters moeten isoleren en niet naar het carnaval laten gaan. Achteraf waren we te naïef.”

Ook in zijn werkplaats weten contacten van Osterhaus hem te bereiken. Meermalen gaat de telefoon. De viroloog beantwoordt de oproepen kort, in het Nederlands of in het Engels.

Bij het afsluiten van een van de gesprekken valt hem een melding op het scherm op: „O wacht, mijn dochter is jarig.” Hij zoekt een papiertje. „Even opschrijven dat ik haar vandaag bel.”

Osterhaus loopt op Zweedse klompen. Voor de fotograaf verruilt hij die voor een paar hoge schoenen. Hij neemt wat voer om de hanen te lokken. Het vrijetijdsjasje blijft aan.

We zitten meer dan 1,5 meter van elkaar. Is dat nodig?

„Jazeker. Een van ons beiden kan het virus hebben. En besmetting willen we afremmen. Anders raakt de gezondheidszorg overbelast en worden we een gevaar voor ouderen en zwakken.”

Is het veilig om elkaar te ontmoeten?

„Als we afstand houden wel. Maar als u uitgebreid gaat hoesten, zet ik mijn masker op en vraag ik u het pand te verlaten.

Verder komt hier trouwens bijna niemand. Ik vergader veel via video. Elke week kom ik hoogstens een of twee keer per week in het lab.”

Osterhaus is wetenschappelijk hoofd van een instituut dat onderzoek doet naar virussen die van dier op mens overspringen (zoönosen) aan de Tierärztliche Hochschule in het Duitse Hannover.

Wat hebt u met Duitsland?

„Mijn naam klinkt Duits: Herr Osterhaus aus Hannover”, zegt hij lachend. „Maar de eerlijkheid gebiedt te zeggen dat deze Amsterdammer na zijn schooltijd geen woord Duits meer heeft gesproken. Ik ben een Europeaan die in het lab Engels spreekt. Als er een minister op bezoek komt, moet ik Duits spreken. Ondanks mijn Nederlandse accent lukt me dat inmiddels redelijk.”

In Hannover zette Osterhaus na zijn pensionering ruim vier jaar geleden een instituut op. „In mijn leven heb ik meermalen nieuwe laboratoria opgezet, dus dat ligt me wel. Inmiddels werken er zo’n honderd mensen, van promotiestudenten tot hoogleraren. We doen uitsluitend betaald onderzoek op virussen in alle dieren, van vleermuizen tot kamelen.”

Hoe gevaarlijk is het werken met virussen?

„In dit gesprek met u loop ik honderd keer meer kans op een virus dan in het lab. Als student ben ik eens geschrokken van een vervelende labinfectie. Vandaag werken we in beveiligde laboratoria en ruimten met onderdruk. Dat is heel veilig.”

U werd bekend tijdens de Mexicaanse griep in 2009. Wat is het verschil met Covid-19?

„De Mexicaanse griep eindigde als ernstige wintergriep. Er zijn trouwens wereldwijd wel honderdduizenden aan overleden, vooral ook jongere mensen. Halverwege kwamen de vaccins; daar zijn veel levens mee gespaard.

Dit virus is anders. Zonder maatregelen kunnen in Nederland tussen de 50.000 en 100.000 doden vallen.”

Wordt corona een blijvertje?

Osterhaus hoest even in de elleboog. „Ik denk het wel”, zegt hij nadenkend. „Maar de impact zal minder worden. Ook de Mexicaanse griep komt nu al jaren terug als wintergriep, maar is niet meer zo heftig als de pandemie.”

Zal Covid-19 afzwakken als de zomer nadert?

„Ik vrees dat het virus zich daarvoor al te veel heeft genesteld. In warmere landen als Spanje en Italië heeft het hard toegeslagen. Ook op het zuidelijk halfrond in Brazilië. De zomer zal het remmen maar niet stoppen.

Ik verwacht meer van maatregelen. Daarmee hebben Aziatische landen als China en Zuid-Korea het virus onder controle gekregen. Omdat ze daar SARS hebben meegemaakt, waren die landen veel beter voorbereid op vergaande maatregelen.”

De Nederlandse regering zet in op langzame verspreiding met groepsimmunititeit als doel. Hoe ziet u dat?

„Groepsimmunititeit is altijd het doel. Maar dat moet je bereiken door vaccinatie. Anders kost het heel veel levens. Zolang we het vaccin niet hebben, moet je het virus afremmen. Want als je het loslaat, gaat het heel hard.”

Wanneer kan dat vaccin er zijn?

„Over een tot anderhalf jaar. Maar daarna moet je in principe 7 miljard doses produceren.”

Om die tijd te overbruggen beveelt Osterhaus de Zuid-Koreaanse werkwijze aan. „Je moet uitgebreid gaan testen. De dragers van het virus en degenen die met hen contact hebben gehad, zouden in quarantaine moeten. De rest kan weer naar school en aan het werk. Daarnaast kunnen apps helpen om te laten zien met wie je recent contact hebt gehad. Dat moet kunnen zonder concessies aan de privacy.”

Osterhaus noemt dit de intelligente exit als vervolg op de intelligente lockdown. In de veehouderij bestaat dit al, zegt hij. „Als student diergeneeskunde verdiende ik een deel van mijn studie met het vaccineren van koeien tegen mond-en-klauwzeer. Later vond men vaccineren te duur. Bij een uitbraak gaan nu de grenzen dicht, wordt het transport stilgelegd en wordt er geruimd. Onder mensen is quarantaine het alternatief.”

beeld RD, Anton Dommerholt

Ab Osterhaus promoveerde in 1978 op een coronavirus bij katten. Sindsdien zijn virussen zijn leefwereld. Toch blijven na al die jaren vragen. Bijvoorbeeld wat het nut van virussen is. „Dat blijft een punt van discussie. Het zijn parasieten. Ze komen zelfs voor bij bacteriën.”

Wat zou u graag nog eens ontdekken?

„Een vaccin tegen hiv-infectie. Aan aids overlijden jaarlijks zo'n miljoen mensen. Het is frustrerend dat daar nog steeds geen vaccin tegen is. Toch vrees ik dat ik daar niet meer in slaag.

Vanuit Hannover coördineren we het onderzoek naar een universeel griepvaccin om levenslang van alle griep af te zijn. Daarnaast zou ik graag prioriteit geven aan een betaalbaar vaccin tegen hondsdolheid. Nu kost dat 300 euro. Met een paar miljoen euro kun je iets maken wat maar één euro kost. In Afrika en Azië kost hondsdolheid jaarlijks meer dan 40.000 levens, vooral van kinderen.”

Zou tegen aids ook gedragsverandering kunnen helpen?

„Veel epidemieën komen door veranderd leefgedrag. Door de seksuele revolutie, drugsgebruik of wereldwijd reizen. Maar gedrag laat zich moeilijk veranderen. Bovendien kunnen vooral vrouwen er niets aan doen dat ze met hiv besmet raken.”

Zouden we ook onze omgang met dieren moeten veranderen?

„Nou, dat is wel zeker. Veel virusinfecties komen van dieren; zoals de vogelgriep en aids. Ebola is bevorderd door bush-meat. SARS is vermoedelijk gekomen door het eten van civetkatten in China. In Azië blijft men, ondanks verboden, carnivoren als voedsel aanbieden. De gekkekoeienziekte is ontstaan omdat we koeien slachtafval gaven. Dit alles heeft me geleerd dat we bij grote veranderingen in het ecosysteem kritisch moeten zijn.”

Hoe kijkt u dan naar de wolf die best graag een haantje van u zou roven?

„Hm, ja, die wolf is te vergelijken met de vos. De wolf is wel een gevaar voor schapen, maar de kans is klein dat hij contact maakt met de mens.

Veel kritischer ben ik op biologisch boeren. Kippen die buiten lopen, kunnen van trekvogels vogelgriep krijgen. Omdat ik bij dreiging adviseerde pluimvee binnen te halen, noemde men mij wel de ophokprofessor. Varkens die buiten lopen, krijgen trichine door het eten van dode ratten en muizen. Ethisch verantwoorde landbouw heeft dus gezondheidsrisico's. Door de vleeskeuring hoeft je trouwens in Nederland niet bang te zijn.”

In hoeverre is het Bijbelse onderscheid tussen reine en onreine dieren behulpzaam?

„Veel daarvan is gebaseerd op gezondheidsrisico's, waarvoor toen geen wetgeving bestond. Als de Bijbel rond 2000 zou zijn geschreven, zou ook de koe vanwege de gekkekoeienziekte als onrein worden bestempeld. Door het geven van slachtafval hebben we daar een carnivoor, nee zelfs een kannibaal van gemaakt.”

Wat is uw drijfveer?

„De fascinatie voor virussen. En het voorkomen van ziekte. Die fascinatie zou ik ook kunnen hebben voor het verzamelen van postzegels, maar daar mis je het maatschappelijk belang.”

Vanochtend zat hij al vroeg achter zijn laptop om vier onderzoeksprojecten voor de Franse overheid te beoordelen. Naast de stoel staat de bruinleren tas die al sinds jaar en dag met hem meegaat over de wereld, van congres naar vergadering. „Ongeveer 30 procent van mijn tijd was ik op reis.”

Het reizen ligt nu grotendeels stil. „Zeker voor de helft van de bijeenkomsten maakt het geen verschil. Straks hoeft ik dus 50 procent minder te vliegen.”

Krijgt de vliegschaamte vat op u?

„Jawel. Je denkt dat je vliegen kunt rechtvaardigen omdat je bijdraagt aan het beheersen van rampen. Maar het kan best minder.”

Hoe moet dat met uw huis in Griekenland?

„Daar kom ik sowieso al weinig. Af en toe vragen de kleinkinderen of ik ook eens langskom. Maar ik heb de rust niet om daar twee weken vakantie te houden.

Dat huis heb ik laten bouwen toen het klimaat nog niet zo'n thema was. Ik kwam daar omdat ik hielp bij het starten van een stichting voor het redden van een bedreigde zeehondensoort. Dat laatste lijkt trouwens te lukken. Misschien dat ik die paar vlieguren daartegen mag wegstrepen.”

Voorlopig kunnen we niet naar de kapper. Hoe moet dat?

„Geen idee. Toen ik eens probeerde mezelf te knippen, werd dat geen succes. Ook het Grapperhausmodel trekt me niet. Met een mondkapje en andere maatregelen kunnen kappers volgens mij veilig werken. Ik wacht gewoon creatieve ideeën van anderen af. Als we over vijf jaar op deze crisis terugkijken en de economie weer hebben zien opbloeien, zijn we trots op

de mooie dingen die toch ook uit deze crisis komen. Ik hoop in elk geval dat we onze samenleving duurzamer zullen inrichten.”

Prof. Ab Osterhaus

A. D. M. E. Osterhaus (Amsterdam 1948) begon in 1967 met een studie diergeneeskunde. Sindsdien dwingt hij wereldwijd respect af met onderzoek naar virussen, onder meer bij het RIVM en als hoogleraar aan de Universiteit Utrecht en de Erasmus Universiteit. Aan die laatste universiteit zette hij een onderzoeksafdeling virologie op. Na zijn pensioen zette hij een instituut op bij de Tierärztliche Hochschule in Hannover in Duitsland. Osterhaus is gescheiden, vader van twee kinderen en grootvader van drie kleinkinderen.